

D É L K E L E T E U R Ó P A I N É Z Ő

SZOMSZED NÉPEK REGÉNYEI MAGYAR FORDÍTÁSBAN

Nyugat mindig a különös dolgok tájának tekintette a Dunátájat. A nyugati embernek mindig egy kicsit szokatlan volt mindaz, ami Béctől keletre esett. Európa s mégsem egészen az. Híd kelet és nyugat közt.

Lám, zavarban is van a „szokatlan“ táj embere, mihelyst Bécsbe vetődik. Mintha a szervezetére káros hatással volna ennek a városnak túlelőkelő, a civilizációtól túlságosan kitimomult levegője. *Victor Eftimiu: Bécsi szerelem* c. regényében (*O dragoste la Viena*) román operetténekes kerül a volt császár-városnak az e táj embere számára édes mérget jelentő csapdjába: — férfikora delén a provincializmusba belefáradt, ripacssággá színtelenedett, de valamikor ragyogó tehetsége egy csodaszép asszony mellett lobban még utolsót. Talán egy kissé túlzott merkantilizmussal, de annál csábítóbban, az illatoktól és izgalmaktól terhes bécsi tavaszhoz még a dollár ígézetét is párosítva villantja fel előtte utoljára a hírnév, a dicsőség, a „révbe-jutás“ csalóka fényét. De hiába mindez: ha kezdetlegesebb is a hazai környezet, ha legfeljebb talmi csillogást, de annál több nyomort és a gümőkór lassú sorvadását is ígéri... — hazatér, mert a Dunátáj emberét ellenállhatatlan erővel láncolja e földhöz valami, amit szóval talán kifejezni sem lehet.

Csak hogy e táj emberét a kelleténél jobban bántja, kínozza a sok szenvedés. Legalábbis ő így érzi ezt. A cseh nép józansága, kispolgári, szellemes humora kell hozzá, hogy úgy tudjon szembe szállni a sok zordonsággal, mint *Jaroslav Hašek: Infanteriszt Svejk*-je (*Dobry vojak Svejk*). Svejk, a közkatona, nyilván iszonytán szenved az első világháború osztrák szoldateszkájának minden kínzásától. Vajjon van-e rajta kívül még egy ember a világon, aki a deris élet-szemléletnek ekkora sűrítettségével tud szembe szállni mindazzal, amit a merev

militarista szellem jelent s ami a XX. századi ember életét nemcsak a Dunátájón tette csaknem elviselhetlenné? De érezzük keserű humorából, sok kis esetéből — amelyekben oly szeretetreméltóan csámpás s még mégis oly emberien ember tud lenni — hogy korunk és tájunk hőse ő, vele *Hašek* megalakította mindnyájunk ellenkezését mindazzal szemben, akitől oly sokszor tartamunk kellett. Kétségtelen, hogy a humorosnak, az emberábrázolásnak, az antimilitarizmusnak ez a remekműve nem véletlenül jelent meg a magyar könyvpiacon közvetlenül az ágyúdörgés elűlte után; — Svejk, az igazolvány, pecsétes frás nélkül, „feketén“ utazó közkatona a vasúti fülkében nyitlan a kopasz tábornok fénylő fejebűbján mulat. Éreznünk kell a megkönnyebbülést a sok vigyázz-állás és rettegés után...

De a mult sivársága nemcsak a humor formájában int felénk azokból a regényekből, amelyeket 1945 óta a szomszéd népek nyelvéből magyarra fordítottak. *Liviu Rebreanu: Lázadás (Răscoala)* c. regénye a mult társadalmi problémáira hívja föl a figyelmet, arra, hogy mi mindent kellett megoldania a fejünk felett elzúgói viharnak. A román nagybirtokos réteg, a bojártság és az elmaradt, nyomorgó román parasztok szenvedélyes harca nyugózi le az olvasót ebben a túlfűtött légkörű, terjedelmében is hatalmas regényben: — a parasztság együgyű tudatlansága, elmaradottsága, gyomorlátal mardosó éhsége, büzös nyomora mellett néha szinte Bizáncra emlékeztető pompával csillog a gazdagok mulatós Bukarestje, vigalmaival, társadalmi cselszövényeivel, cinikus politikai csatározásaival és raffinált erotikájával. Két hatalmas véglet: „... szeret túlozni a román közhangulat: itt csak bohózatról vagy tragédiáról akarnak hallani, pedig mindkét véglet egyformán múlandó“, mondja *Rebreanu*.

(430. l.) Dehát nem érzi-e a nyugatról e tájra vetődő ember a Duna tájának minden változtatát a szélsőséges végletek honának? Helyesebben, nem érezte-e, nem éreztük-e mindnyájan ezt a nagy társadalmi-politikai fordulat előtt, amikor még szembent állt egymással a birtokon belül és birtokon kívül esők hatalmas táborá? *Rebreanu* az 1907-ben lezajlott és vérbefojtott román parasztfelkelést írja meg, de regényét hol tablószerűen leíró, hol megizgalmas mesét szőni tudó remek stílusán kívül a Dunatájra oly jellemző örök probléma teszi valóban művészi alkotássá: — a rögzítőkötöttség. Őr és paraszt azért veszt csatát, azért bukik el a testvérgyilkos harcban, mert leküzdhetetlen végzet köti a rögöz. Nemcsak, hogy szereti: megszabadulni sem tud tőle.

Beszámolóinkban már másodszor találkozzunk a leküzdhetetlen végzet oly sötét motivumával. Hadd idézzük most harmadiknak Csorkánt, a boszniai „kaszaba” (kiszváros) jobb sorsa érdemes, lezüllött, bohém csavargóját, aki oly sokban hasonlít *Ettimius* ripacs színészéhez. A falu hősnéek képzeli magát — szegény — borgőzcs álmában azt hiszi, hogy a község legszebb s leggazdagabb leányzójának a szeretője, — s közben nyers, durva hangon röhögnek rajta, akik itatják; kiviszik a Drina hídjának kétarasznyi széles korlátjára, ott táncolja faragatlan, gonosz társainak vad röhöje közben kínos haláltáncát mélység s magasság közt, a végtelenség üdvére vágyva. A délszláv *Ivo Andrić: Hid a Drinán (Na Drini ćuprija)* c. regénye már csak ezért az egy jelenetért is megérdemelné, hogy azt mondjuk róla: méltán sorakozik a Dunatáj szellemi arcképét szépen kifejező epikai alkotások közé. Egy boszniai kiszváros, illetőleg a Drina két partját, ezzel együtt Keletet és Nyugatot összekötő hid eposza ez a mű, bemutatja Bosznia életét a török hódoltság idejétől kezdve egészen az első világháborúig, amikor a hidat a „kaszabá”-ból kivonuló osztrák katonaság robbantotta fel. Amit a Dunatáj sajátos jellegzetességének nevezhetünk s amit oly nehéz kifejezni néhány rövid szóval, az ott található ennek a regénynek minden egyes lapján. A janicsárok sorsa épp’ oly érdekes és figyelemre méltó ebből a szempontból, mint a földből élő parasztnak árvízzel-küzködése a békeesebb időkben; a harcok idején pedig a kis népek küzdelme az idegen imperializmussal. Lehetetlen a regénynek

valamennyi e szempontból figyelemre méltó jelenetét felsorolni: — hadd idézzük itt pusztán a három papot, a zsidók rabbiját, a mohamedánok müderiszét és a szerbek pópáját, amint az osztrák ezredest fogadják! Örök példa a világ valamennyi elnyomás alatt nyögő kis népe számára, hogy kell méltósággal megalkodni s hogy kell a megadás külszíne alatt megőrizni a nemzet ősi tulajdonságait, lelki önállóságát. Vajjon csak a Dunatájat inti-e az önmérséklet, az önmegtartóztatás hazafiságára Alihodzsa, a kiskereskedő, amikor erélyesen szembeszáll az idegenekkel szemben lázadást szítókkal s azt bizonyítja be, hogy van eset, amikor a harc már — öngyilkosság? Hosszú életet élt át a nemes patriotizmus e lassan-lassan megöszült mintaképe; a híd robbanása semmisíti meg kis boltját s teszi őt is koldussá. Nem éli túl, a csapást, hiszen nem is volna miből megélnie, hogy boltja elveszett, meghal, de halála nem vigasztalan, mert az nem lehet, „hogy az isteni szeretet is kialszik és eltűnik a világból...” (335. l.)

Íme: a szeretet teszi emberré az embert. A komor végzetszerűségből ez a tétel emeli ki a Dunatáj lakóját nemesebb magasságok, a harcoss humanizmus magasságai felé. *Vladimir Nazor*-nak, a hetvenéves horvát regényírónak „*A futár*” (*Kurir Loda*) c. regénye tanúskodik erről. A Futár csak folytatása *Loda pásztor*-nak, *Nazor* főművének: — e főmű hőse, Loda, az utolsó görög szatir. Nos, a szatir, aki a régi, ókori világban ott élt a Földközi tenger színpompás derűjében, majd Brač dalmát szigetén megismerkedett a kereszténységgel, megnöszült, aztán végítelte a történelemnek évszázadokon át itt is oly sok pusztító viharát, már levetette magáról a szatírlétnek csaknem minden kellékét: a kecskelábat, szarvat, már majdnem emberré lett, ing fedi el mellén az áruló szörzetest. És mégse boldog. Ott harcol a bosnyák őserdőkben a szabadságharcosokkal, a parancsnoknak legmegbízhatóbb hírvívője, mert mindenfajta sebe azonnal begyógyul, akadályt nem ismer, a toronymagas íák lombkoronájában épp’úgy otthon van, mint amilyen könnyedén suhan át a csak emberi lény számára áthatolhatatlan bozóton: — de ahhoz, hogy valaki boldog lehessen, a halhatatlanság, a megsebezhetetlenség túlságosan nagy teher. S ez íáj a szatírnak. Szeretne ember lenni. Megismerkedik a költővel, a délszláv szabadság-

harc költőjével, a mártírhaltalt halt *Ivan Goran Kovačić*-csal S a költő megtanítja: akkor lesz boldog ember, halandó ember, ha megtanul sírni. Új barátja clesik: a szatírnak kibuggyannak könyveit. Megtanult sírni. Emberré lett, Halandóvá, boldoggá lett.

*

Ne higgyük, hogy csak ez az öt regényv jelent a mai magyar közönségnek a vele szomszédos népek irodalmát. Hiszen a délszláv, román, cseh irodalomból nemcsak regények jelentek meg a közelmúlt magyar könyvpiacán. *Csuka Zoltán*, *Gáldi László*, *Jékely Zoltán* és *Karikás Frigyes* kétségtelenül derék munkát végeztek az itt bemutatott művek tolmácsolásával is; de mind ők, mind pedig lelkes társaik más műfajok fordításával is építik a népek megértésének hídját a Duna táján. *Délszláv népballadák*, a *Nazor* regényével kapcsolatban már említett *Ivan Goran Kovačić*: *Tömegsír (Jana)* c. epikus költeménye, a *Váradai Hídverés (Pioneri dela Urađea)*, egy román lírai antológia, *Groza Péter* emlékiratai, *Julius Fučík*-nak, a mártírhaltalt halt cseh költőnek a hőrtönnaplója: *Üzenet az élőknek (Reportáž psaná na oprátce)* stb., stb. jelzik, hogy a magyar irodalom éberem figyelni szomszédai szellemi életét.

Ez a figyelem nem újkeletű. Úttörők hosszú sora figyelmeztet rá, hogy hagyományai vannak a magyar irodalomban. Nemcsak műfordítói hagyományai; hiszen a magyar *Bartók Béla* már 1934-ben arra figyelmeztetett, hogy a Dunatáj népeinek zenéjében a kölcsönhatások „Jargon musical international“-t alakítottak ki!

*

Közcs, a kívülállók számára a Dunatáj népeit egyként jellemző problémákra igyekeztünk felhívni olvasóink figyelmét a bemutatott regényfordításokkal kapcsolatban: Hadd hívjuk fel most a fi-

gyelmet arra, ami a bemutatott művekben az egyes népekre egyénileg jellemző. *Hašek* Svejk-jének mókáit józan fék tompítja; sohasé kitörő kacajjal, mindég csak csöndben mosolyogva gúnyolja ki — de azért halálosan — a militarizmust. Ugyanez a józanság fékezi-e a román regényíró? Micsoda bujaság, a románoknak, izeknek, formáknak micsoda pompája lep meg a két román regény olvasása közben a cseh józanság után! Finom raffinaltság, a szépnek sokszor más értékek fölé helyezése keveredik ebben a világban forró szenvedéllyel. A bojár felesége így mulatozik a bukaresti bárban, ezzel a lélekkel áll el a Petre paraszt lélegzete, mikor meztelenül látja meg az eddig elérhetetlennek látszó csodaszép asszonyt — és ez a lelkület mondatja a Bécset járó román színésszel, hogy: „De a tudatalatti reakció, az ösztönök, az emlékek kísértetei erősebbek, mint a józan ítélőképesség“. (11. l.)

Komoly férfiaság: ezzel jellemezhetők a két délszláv regényt a cseh józansággal s a román szenvedélyességgel szemben. Valóban: Andrič epikus tablói éppúgy az izmos lábbal szilárd talajon álló férfit juttatják eszünkbe, mint a végülis, a költő útmutatása nyomán mégis csak emberré vált szatír nemes könnyezése. „Harcos humanizmus“, mondtuk már egyszer, e sorok írása közben, jellemzésül erre a komoly, mégis derűs, férfias magatartásra.

Egy-egy jellemvonással és főleg egy-egy regény alapján lehetetlen egy-egy nemzet jellemét megragadni. Nem is az volt a célunk ezzel az ismeretessel. De akkor, amikor be akartunk számolni arról, hogy az elmúlt három év alatt a magyar könyvkiadás mit adott a magyar közönségnek a szomszéd népek regényirodalmából, lehetetlen volt mindazt elhallgatnunk, amit elmondottunk ebben a kis eszmefuttatásban.

SZIKLAY LÁSZLÓ